

KAZVİNÎ, Zekeriyâ b. Muhammed
(زكريا بن محمد القزويني)Ebû Yahyâ Cemâlüddin Zekeriyâ
b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvînî
(ö. 682/1283)

Ünlü coğrafyacı.

Rebûlâhîr 598'de (Ocak 1202) Kazvin'de doğdu. Ensârî ve Enesî nisbeleriyle de anılmasından soyunun ensardan Enes b. Mâlik'e dayandığı anlaşılmalıdır. Gençlik yıllarında tahsil için Dimaşk'a gitti ve orada Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile tanıştı (630/1233). Öğrenim hayatıyla ilgili pek az bilgi bulunmakla birlikte *Âşârü'l-bilâd ve aḥbârü'l-İbâd* adlı eserinin çeşitli yerlerinden ve *'Acâ'ibü'l-maḥlûkât*'in müellif nüshasının kenarındaki bir kayıttan Musul'da Esîrüddin el-Ebherî'nin öğrencisi olduğu ve onu hendese ilminde en büyük üstat olarak tanıdığı öğrenilmektedir. Halife Müstansır-Billâh döneminin (1226-1242) sonlarına doğru Bağdat'a gitti ve Hille kadılığına tayin edildi. 652 (1254) yılında da kendisi istemediği halde Vâsıt kadılığına getirildi. Bu görevde iken Bağdat Hülâgü tarafından ele geçirildi (656/1258). Kazvînî Vâsıt'ta vefat etmiş (7 Muharrem 682/7 Nisan 1283) ve cenazesi Bağdat'a götürülerek orada toprağa verilmiştir. Batılılar'ın "Araplar'ın Plinius'u" dedikleri Kazvînî'nin eserlerini kaleme alırken kullandığı malzeme kendi gözlemlerinden çok o dönemde yaygın olan ve Helenistik çağdan intikal eden bilgilere, ayrıca gezgin ve tâcirlerden işittiklerine dayanır.

Eserleri. 1. *'Acâ'ibü'l-maḥlûkât** ve *ğarâ'ibü'l-mevcûdât*. Günümüze ulaşan iki eserinden biri ve daha meşhuru olup İlhanlı veziri, münşi ve tarihçi Atâ Melik Cüveynî'ye sunulmuştur. Kahire'de tarihsiz bir baskısı yapılan eser Wüstenfeld tarafından neşredilmiş (Göttingen 1848), ayrıca Demîrî'nin *Ḥayâtü'l-ḥayevân*'ının kenarında (Kahire 1305) ve sonunda (Kahire 1398/1978) basılmıştır. Hermann Eṭhé eseri Almanca'ya çevirmiştir (Leipzig 1868). Eserin Farsça ve Türkçe'ye de çeşitli tercümelere yapılmıştır. 2. *Âşârü'l-bilâd ve aḥbârü'l-İbâd*. Bir önsöz ve üç mukaddimeden sonra yedi iklimin ele alındığı bir coğrafya kitabıdır. Aralarında Ebû Hâmid el-Gîrnâtî, İbnü'l-Fakîh, Yâkût el-Hânevî, İbnü'd-Delâî, Ebû Düleḫ el-Hazrecî, Bîrûnî ve Mes'ûdî'nin eserlerinin de bulunduğu kırk dolayında kaynaktan istifade edilerek yazıldığı anlaşıl-

lan eserin önsözünde yeryüzü şekilleri, iklim çeşitleri, milletler ve ülkeler hakkında çeşitli bilgiler verilmekte, ayrıca her bölgedeki canlı ve cansız varlıkların sahip oldukları özelliklere, ilginç olaylara ve tarihî şahsiyetlere dikkat çekilerek yer yer bu şahsiyetlere ait menkıbeler anlatılmaktadır. Coğrafya kadar kültür tarihi açısından da önem taşıyan eserin birinci mukaddimesinde insanın sosyal bir varlık olduğu ve sosyalitesini ancak bir topluluk içinde gerçekleştirebileceği, bunun için de mesleklerin ve iş bölümünün gerekliliği üzerinde durulur. İkinci mukaddimede yeryüzünün çeşitli coğrafi bölgelere ve farklı iklimlere ayrılmasının varlık türleri üzerindeki etkileri, üçüncü mukaddimede Bîrûnî kaynak gösterilerek yerkürenin ekvatorla nasıl iki yarım küreye ayrıldığı, kuzey ve güney yarım kürelerin iklim açısından arzettikleri özellikler ve meskûn bölgeler hakkında bilgi verilir. Müellif yedi iklimin coğrafi dağılımını, her birinin saat farklarını, enlem ve boylam açısından konumlarını izah ettikten sonra bu bölgelerde yer alan başlıca şehirleri alfabetik düzen içinde tanıtır ve bu arada tarihleri, ilmi ve kültürel hayatlarıyla ilgili ilginç tesbitlerde bulunur. Eser, Anadolu'nun birçok şehir ve kasabası ile Orta Asya Türk boyları hakkında geniş bilgi vermesi açısından da önemlidir. *Âşârü'l-bilâd*'in ayrı ayrı kaleme alınmış iki şekli bulunmaktadır. Bunlardan ilki 661'de (1263) telif edilen *'Acâ'ibü'l-büldân* (Berlin, Staatsbibliothek, nr. 6043), ikincisi 674 (1275) tarihli *Âşârü'l-bilâd ve aḥbârü'l-İbâd*'dir. İlim âleminde asıl itibar gören ve Wüstenfeld tarafından neşredilen edisyon (*Geography / Cosmography, II: Âthâr al-bilâd*, Göttingen 1848) ikincisidir. Dâru Sâdır'ın baskısı (Beyrut 1380/1960) Wüstenfeld neşrinin tıpkıbasımı mahiyetindedir. *Âşârü'l-bilâd*, 806 (1403) yılında Abdürreşîd b. Sâlih b. Nûri et-Tabîb el-Bakûvî tarafından *Telḥîşü'l-Âşâr ve 'acâ'ibü'l-meliki'l-ḳahhâr* adıyla özetlenmiş, Joseph de Guignes, Farsça'ya da çevrilmiş olan bu telhisin Fransızca bir tercümesini neşretmiştir (*Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque du Roi*, Paris 1788, II, 386-545). *Telḥîşü'l-Âşâr*'ı ayrıca Ziyâeddin Bünyatof tahkikli metin halinde yayımlamıştır (Moskova 1971). *Âşârü'l-bilâd*'in XVII. yüzyılda Muhammed Murad b. Abdurrahman tarafından yapılan Farsça tercümesi neşredilmiş (Tahran 1371 hş.), eserdeki Türkler'le ilgili bazı kısımlarda Ramazan Şeşen tarafından Beyrut 1960 baskısı-

na dayanılarak Türkçe'ye çevrilmiştir (bk. bibl.).

Ziriklî, Kazvînî'ye *Ḥıḩaṩu Mısr* adında bir eser daha nisbet etmekteyse de (*el-A'âm*, III, 46) diğer kaynaklarda buna rastlanmamaktadır. *Müfidü'l-ʿulûm ve mübidü'l-hümûm* adlı eserle (Kahire 1310, 1323, 1331, 1353; Dımaşk 1323) onun bir bölümü olan *el-Mekârim ve'l-mefâḩir* (Kahire 1354) adındaki risâle Ebû Bekir el-Hârizmî'ye nisbet edilerek birçok defa yayımlanmışsa da M. Abdülkâdir Atâ eserin Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvînî'ye ait olduğunu ispat etmiş ve dört yazma nüshasına dayanarak ilmi neşrini gerçekleştirmiştir (Beyrut 1405/1985).

BİBLİYOGRAFYA :

Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvînî, *Âşârü'l-bilâd*, Beyrut, ts. (nşr. Dâru Sâdır); İbnü'l-Fuṩatî, *Telḩışu Mecma'i'l-âdâb* (nşr. Mustafa Cevâd), Dımaşk 1963, IV/2, s. 725; Safedî, *el-Vâfi*, XIV, 206; İbn Tağrıberdî, *el-Menḩelü's-şâfi*, V, 365; Ali Paşa Mübârek, *el-ḩıḩaṩü't-Tevfıkiyye*, Kahire 1306, X, 83; Serkis, *Mu'cem*, II, 1507-1508; Brockelmann, *GAL*, I, 481; *Suppl.*, I, 882-883; Ziriklî, *el-A'âm* (Fethullah), III, 46; *Azzâvî*, *et-Ta'rif bi'l-mü'errihîn fi 'ahdi'l-Moğol ve'l-Türkmân*, Bağdad 1376/1957, I, 114-116; Sarton, *Introduction*, II/2, s. 868-870; S. Maqbul Ahmad, "al-Qazwini", *DSB*, XI, 230-233; Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara 1985, s. 144-152; M. Kowalska, "The Sources of al-Qazwini's *Âthâr al-Bilâd*", *FO*, VIII (1967), s. 41-48; Streck, "Kazvini", *IA*, VI, 528-532; T. Lewicki, "al-Qazwini", *El²* (İng.), IV, 865-867.

 CEVAT İZGİ
KAZZÂZ

(كزاز)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer
b. Ahmed el-Kazzâz
el-Kayrevânî et-Temîmî en-Nahvî
(ö. 412/1021)

Arap dili âlimi, edip ve şair.

321 (933) veya 322 yılında Kayrevan'da doğdu. Kazzâz el-Kayrevânî ve Kazzâz en-Nahvî diye tanınır. Öğrencisi İbn Reşîk'in onu hiçbir eserinde "Kazzâz" (ipekçi) lakabıyla anmaması, ayrıca diğer kaynaklarda ipekçilikle meşgul olduğunun kaydedilmemesi bu kelimenin "Kuzzâz" (kursesuz, nazik, kibar) olabileceğini düşündürmektedir.

Kazzâz, Kayrevan'da Ebû Muhammed Hasan b. Muhammed ed-Derâvînî, Ebû'l-Kâsım İbnü'l-Vezzân İbrâhîm b. Osman el-Kayrevânî ve Ebû Muhammed Abdülâzîz b. Ebû Sehl el-Huşenî gibi âlimlerden lu-